

Ерданова Г.С.

Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ «БЕЙІМДІК ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ ЖӘНЕ СПОРТ» БІЛІМ БЕРУ БАҒДАРЛАМАСЫНЫҢ ӨЗЕКТІЛІГІ

Ерданова Гулзинеб Серикбайқизи

Қазақстандағы «Бейімдік дене шынықтыру және спорт» білім беру бағдарламасының өзектілігі

Аңдатпа. Мақалада, жалпы, бейімдік дене шынықтыру және спорт мүмкіндіктері шектеулі адамдардың ағзасының күйін, денсаулық деңгейі мен әлеуметтік бірлестігін жетілдіруге бағытталған сала. Еліміздегі жоғары оқу орындары өз бағдарламалары мен инфрақұрылымын мүмкіндігі шектеулі студенттердің қажеттіліктеріне бейімдей отырып, оларды оқыту үшін жағдай жасауға талпынуда. «Бейімдік дене шынықтыру және спорт» білім беру бағдарламасы осы сала бойынша арнайы сабақтар өткізіп, арнайы тренажерлер мен жабдықтар алып, мамандарды қолдауды қарастырады. Бейімдік дене шынықтыру мен спорт мүмкіндігі шектеулі адамдардың денсаулығын түзетіп, әлеуметтік бірлестігін қамтамасыз етуге бағдарланған. Мұның барлығы әр адамның дене мүмкіндіктеріне қарамастан, елдің өміріне белсенді қатысуын тең мүмкіндік беретін инклюзивті қоғамның қалыптасуына ықпал етеді. Аталмыш бағдарламада бейімдік спорт және дене шынықтыру саласында жұмыс істеу үшін дағдылары мен білімі бар мамандарды тәрбиелеу қарастырылған. Бұл ерекше қажеттіліктері бар адамдар үшін жаттығулар мен оңалтуды жақсартатын жаңа әдістерді, тәсілдерді және технологияларды дамытуға ықпал етеді.

Түйін сөздер: бейімдік дене шынықтыру және спорт, мүмкіндігі шектеулі адамдар, бейімдік спорт, білім беру бағдарламасы, емдік дене шынықтыру.

Yerdanova Gulzineb

The Relevance of the Educational Program 'Adaptive Physical Education and Sports' in Kazakhstan

Abstract. In general, adaptive physical culture and sport is an area aimed at improving the state of the body, the level of health and social integration of people with disabilities. The country's universities strive to create conditions for the education of students with disabilities, adapting their programs and infrastructure to their needs. The educational program «Adaptive physical culture and Sports» provides for special classes in this area, the purchase of special simulators and equipment, and the support of specialists. Adaptive physical education and sports are focused on health correction and ensuring social integration of people with disabilities. All this contributes to the formation of an inclusive society that provides equal opportunities for active participation in the life of the country, regardless of the physical capabilities of each person. This program provides for the education of specialists with the skills and knowledge to work in the field of adaptive sports and physical education. This will contribute to the development of new methods, approaches and technologies that will improve the education and rehabilitation of people with special needs.

Key words: adaptive physical education and sports, people with disabilities, adaptive sports, educational program, therapeutic physical education.

Ерданова Гулзинеб Серикбайқизи

Актуальность образовательной программы «Адаптивная физическая культура и спорт» в Казахстане

Аннотация. В целом, адаптивная физическая культура и спорт - это область, направленная на совершенствование состояния организма, уровня здоровья и социального объединения людей с ограниченными возможностями. Вузы страны стремятся создать условия для обучения студентов с ограниченными возможностями, адаптируя свои программы и инфраструктуру к их потребностям. Образовательная программа «Адаптивная физическая культура и спорт» предусматривает проведение специальных занятий по данной области, приобретение специальных тренажеров и оборудования, поддержку специалистов. Адаптивная физическая культура и спорт ориентированы на коррекцию здоровья и обеспечение социального объединения людей с ограниченными возможностями. Все это способствует формированию инклюзивного общества, которое дает равные возможности активному участию в жизни страны независимо от физических возможностей каждого человека. В данной программе предусмотрено воспитание специалистов, обладающих навыками и знаниями для работы в области адаптивного спорта и физической культуры. Это будет способствовать разработке новых методов, подходов и технологий, которые улучшат обучение и реабилитацию людей с особыми потребностями.

Ключевые слова: адаптивная физическая культура и спорт, люди с ограниченными возможностями, адаптивный спорт, образовательная программа, лечебная физическая культура.

Кіріспе. Бейімдік дене шынықтыру және спорт – бұл мүгедектердің дене жағдайын, денсаулығын және әлеуметтік интеграциясын жақсартуға бағытталған сала. Қазақстанда, басқа елдердегідей, бұл мамандықты дамыту өзекті бола түсуде. Әлеуметтік, экономикалық және мәдени өзгерістер бейімдік спортты танымал етуге ықпал етеді, бұл осы салада мамандар даярлаудың ерекшелігіне назар аударуды талап етеді.

Бейімдік дене шынықтырудың әлеуметтік маңызы мүмкіндігі шектеулі жандардың әлеуметтік интеграциясында үлкен рөл атқарады. Бұл оларға дене жағдайын жақсартуға ғана емес, сонымен қатар өзін-өзі бағалауды арттыруға, қарым-қатынас дағдыларын дамытуға және басқа адамдармен қарым-қатынас жасау мүмкіндіктерін жасауға көмектеседі. Қазақстанда инклюзия білім беру жүйесіндегі негізгі мәселелерді шешуде тең құқықты қоғам құруда бейімдік дене шынықтыру мен бейімдік спортқа ерекше мән берілуде.

Қазақстанда инклюзивті білім беру мен мүмкіндігі шектеулі жандардың өмір сапасын арттыру мәселелері маңызды екені белгілі. Осы орайда, «Бейімдік дене шынықтыру және спорт» білім беру бағдарламасының маңыздылығы ерекше. Оны бірнеше бағыт бойынша қарастырғанда бейімдік дене шынықтыру мүмкіндігі шектеулі жандарды қоғамға қосуға, олардың әлеуметтік ортада өз орнын табуына көмектеседі. Мысалы, бұл бағдарлама арқылы инклюзивті спорт түрлеріне қолжетімділік қамтамасыз етіледі, бұл өз кезегінде адамдардың өзіне деген сенімін арттырады.

Бейімдік дене шынықтыру арнайы жаттығулар мен спорттық бағдарламалардан тұрады және мүмкіндігі шектеулі жандардың дене жағдайын жақсартуға мүмкіндік береді. Мұндай тәжірибелер олардың жалпы денсаулығына оң әсерін тигізіп, созылмалы аурулар мен ағза әлсіреуінің алдын алады.

Зерттеудің өзектілігі. Қазақстанда бейімдік дене шынықтыру саласында мамандар аз. Бұл білім беру бағдарламасы салаға жаңа мамандарды тартып, олардың кәсіби деңгейін көтеруге мүмкіндік береді. Осының арқасында мүмкіндігі шектеулі жандармен жұмыс істейтін жаттықтырушылар, мұғалімдер және психологтар санын арттырып, қызметтің сапасын жақсарту мүмкін болады.

Осыған орай мүмкіндігі шектеулі адамдардың құқықтарын қамтамасыз етілуінде Қазақстан БҰҰ-ның мүгедектердің құқықтары жөніндегі конвенциясын ратификациялағандықтан, мүмкіндігі шектеулі жандардың спорт және дене шынықтыруға қолжетімділігіне кепілдік беру міндеттелген. «Бейімдік дене шынықтыру және

спорт» бағдарламасы осы құқықтардың жүзеге асуына ықпал етіп, халықаралық стандарттарға сай қызмет көрсетуді қамтамасыз етеді.

Осылайша, «Бейімдік дене шынықтыру және спорт» білім беру бағдарламасы Қазақстан үшін әлеуметтік, медициналық және құқықтық тұрғыдан өте өзекті болып табылады.

Бейімдік дене шынықтыру жалпы денсаулығында ауытқулары бар адамның өмірге жан-жақты дайындығын құру жөніндегі қызметі мен оның әлеуметтік және жеке маңызды нәтижелері денсаулық пен оңалтудың маңызы дене белсенділігі салауатты өмір салтының негізгі компоненттерінің бірі болып табылады [1].

Мүмкіндігі шектеулі адамдар үшін бейімдік дене шынықтыру дене функцияларын қалпына келтіруге мүмкіндік береді [2]. Бейімдік дене шынықтыру бағдарламалары қимыл-қозғалысы жоқ адамдарға өмір салтына байланысты аурулардың алдын алуға және жалпы әл-ауқаттың жақсаруына ықпал етеді. Осы саланың мамандары қатысушылардың нақты қажеттіліктері мен мүмкіндіктерін ескере отырып, жеке жаттығу бағдарламаларын жасайды [3].

Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесінде «Дене шынықтыру және спорт» туралы 2014 жылғы 3 шілдедегі № 228-V ҚР Заңының 1-ші тарау 1-ші бабында «Бейімдік дене шынықтыру және спорт» – мүгедектігі бар адамдарды оңалтуға және қалыпты әлеуметтік ортаға бейімдеуге, олардың толыққанды өмірді сезінуіне кедергі келтіретін психологиялық тосқауылдарды еңсеруіне, сондай-ақ қоғамның әлеуметтік дамуына өзінің жеке үлес қосуының қажеттігін сезінуіне бағытталған спорттық-сауықтыру сипатындағы шаралар кешенін «Бейімдік дене шынықтыру және спорт» саласы мамандарын даярлау негізгі міндетке жатады [4].

Көптеген білім беретін мекемелер мен оңалту орталықтарында осы маман иелерінің жетіспеушілігі жоғарыда айтылған мәселелердің өзектілігі болып келеді.

Зерттеу мақсаты – Еліміздегі «Бейімдік дене шынықтыру және спорт» мамандарының маңыздылығын айқындау.

Зерттеу міндеттері:

1. Тақырыпқа сай ғылыми әдістемелік отандық және шетелдік жарияланымдарға шолу жасау.
2. Еліміздегі мүмкіндігі шектеулі балалардың статистикалық көрсеткішін анықтау.

Әдістер мен материалдар. Бұл зерттеу Қазақстандағы бейімдік дене шынықтыру және спорт бағдарламасының өзектілігін талдауға бағытталған. Зерттеу барысында статистикалық мәліметтер, бағдарламаның жүзеге асырылу көрсеткіштері

баяндалған, Қазақстан Республикасы білім және ғылым министрлігінің, еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің, сондай-ақ инклюзивті білім беруді дамыту жөніндегі мемлекеттік бағдарламалар мен есептер, сонымен қатар, БҰҰ мүгедектердің құқықтары жөніндегі конвенциясы және оның ұлттық деңгейде орындалу есептері қарастырылды.

Қазақстанда мүмкіндігі шектеулі жандардың сандық деректері, олардың білім беру және спорттық қызметтерге қатысу деңгейі туралы статистикалық мәліметтер жиналды [5].

Мүмкіндігі шектеулі адамдарға арналған бейімдік дене шынықтырудың халықаралық тәжірибесі, инклюзивті білім беру, бейімдік спорттың психологиялық және ағзасына пайдасы туралы әдебиеттер талданды. Бұл материалдар Қазақстандағы бағдарламаның артықшылықтарын әлемдік деңгейде салыстыруға жағдай жасайды деуге болады.

Мақала тақырыбына сай ғылыми дереккөздер жинақталып, оларға талдау жүргізілді, алынған деректерге математикалық-статистикалық өңдеу жасалынды [6].

Нәтижелер. Өзін-өзі көрсету және мақсатқа жету құралы ретінде бейімдік спорт мүмкіндігі шектеулі адамдарға спорттағы оң нәтижеге жетудің қуанышын сезінуге, бәсекелестік рухын дамытуға және өз бетімен жұмыс істеуге мүмкіндік береді. Спорттық іс-шараларға қатысу мақсаттылықты, тәртіпті және өзін-өзі бақылауды қалыптастыруға ықпал етеді. Қазақстанда бейімдік спорттың белсенді дамуы халықаралық аренада елеулі табыстарға әкелуі мүмкін, бұл өз кезегінде елдің беделін көтеріп, оң имидж қалыптастырады.

Бейімдік дене шынықтыру саласында жұмыс істейтін мамандарды сапалы даярлау осы саланың табысты дамуының қажетті шарты болып табылады. Мүмкіндігі шектеулі жандардың дене ерекшеліктері мен қажеттіліктері туралы теориялық білімді ғана емес, сонымен бірге олармен жұмыс істеудің практикалық дағдыларын да қамтитын білім беру саласы. Қазақстандағы ЖОО-дағы мамандандырылған білім беру бағдарламалары мен курстарын енгізу осы салада тиімді жұмыс істей алатын білікті мамандарды даярлауға көмектеседі [7].

И.С. Бушенев, И.В. Еремін және В.В. Савченконның пікірінше, адамға мүгедектікті жеңуге көмектесетін, ең алдымен басқалармен қарым-қатынаста оқшауланбау, мазасыздық және өзін-өзі бағалау сияқты жағымды қасиеттерді өзгерту арқылы өмір сапасы мен бейімдік дене шынықтыру арасындағы байланысты нығайту деген [8].

Қазіргі уақытта еліміздегі жоғары оқу орындарында «Бейімдік дене шынықтыру және спорт»

білім беру бағдарламасы бойынша нақты статистика жоқ. Алайда, соңғы жылдары елімізде инклюзивті білім беру, оның ішінде дене шынықтыру мен спорт саласында да белсенді дамып келе жатқанын атап өтуге болады. Жоғары оқу орындары өз бағдарламалары мен инфрақұрылымын олардың қажеттіліктеріне бейімдей отырып, мүмкіндігі шектеулі студенттерді оқыту үшін жағдай жасауға ұмтылуда. Мұндай бағдарламаларға бейімдік дене шынықтыру бойынша арнайы сабақтар, арнайы тренажерлер мен жабдықтар, сондай-ақ осы саладағы мамандарды қолдау кіруі мүмкін.

Қазақстан Республикасында мүмкіндігі шектеулі жандар үшін білім беру ортасының қолжетімділігін қамтамасыз ету ғылыми-әдістемелік құралы мүгедектермен жұмыс істейтін білім беру саласындағы педагогтар мен мамандарға арналған. Бұл нұсқаулықта мүгедектермен жұмыс істеудің негізгі принциптері, осындай оқушыларды оқыту мен тәрбиелеудің ерекшеліктері, мүгедектердің әртүрлі санаттарымен жұмыс істеу әдістері қарастырылған. Ол сондай-ақ қолжетімді білім беру ортасын құру, оқу материалын бейімдеу және оқу процесін жеңілдету және мүгедектермен өзара әрекеттесу үшін әртүрлі технологияларды пайдалану бойынша ұсыныстарды қамтиды. Сондай-ақ, Қазақстан Республикасының мүгедектердің білім алу және әлеуметтік интеграция құқықтарын қамтамасыз ету саласындағы заңнамасы туралы ақпараттардан қамтиды.

Елдегі бейімдік дене шынықтыру мен спорт мүмкіндігі шектеулі адамдардың денсаулығын жақсарту үшін де, олардың әлеуметтік интеграциясы үшін де үлкен маңызға ие. Қазіргі қоғамда осы саланың маңыздылығы туралы хабардарлықты арттыру, мамандарды даярлауды жақсарту және бейімдік спортты дамыту үшін жағдай жасау қажет. Бұл әр адамның дене мүмкіндіктеріне қарамастан, елдің өміріне белсенді қатысуға тең мүмкіндігі болатын неғұрлым инклюзивті қоғамның қалыптасуына ықпал етеді.

Сонымен қатар, елімізде бейімдік спорттың маңызы үлкен және көп аспектілі. Бұл спорт түрлері денсаулықты жақсарту, әлеуметтендіру және қоғамдағы теңдікті арттыру үшін маңызды рөл атқарады. Бейімдік спорттың бірнеше маңызды аспектілерін төмендегідей: денсаулықты жақсарту, бейімдік спорт дене белсенділікті арттыру арқылы адамдардың денсаулығын жақсартуға көмектеседі. Спортпен айналысу жүрек-қан тамырлары, бұлшықет жүйелері мен жалпы денсаулықты нығайтуға ықпал етеді, спорттың психологиялық пайдасы да зор. Ерекше жандар өздерінің мүмкіндіктерін көрсету арқылы өз-өзін бағалауды арттырып, өздерін сенімді сезінеді. Бұл әсіресе мүгедек адамдар

үшін маңызды, өйткені олар көбінесе қоғамдағы кемсітушілікке тап болады, бейімдік спорттың көмегімен адамдар қоғаммен байланысын күшейтіп, әлеуметтік шекараларды жоя алады.

Спорттық іс-шаралар мен жарыстарға қатысу арқылы мүгедек адамдар әлеуметтік ортада белсенділікті арттырады және қоғамның толыққанды мүшелері бола алады, бейімдік спорттың дамуы қоғамдағы мүгедектігі бар адамдарға деген түсінік пен құрметті арттыруға көмектеседі. Бұл мүгедек адамдарға арналған инфрақұрылым мен қызметтердің жақсаруына да ықпал етеді, ал халықаралық бәсекеге қабілеттілікте қазақстанның бейімдік спортшылары халықаралық деңгейде бәсекеге түсіп, елдің абыройын арттыра алады. Параолимпиядалық ойындар мен басқа да халықаралық жарыстарда жетістіктерге жету Қазақстанның спорттық мәртебесін нығайтуға ықпал етеді.

Еліміздегі бейімдік спорттың дамуы осы бағыттағы ұйымдардың, мемлекеттік құрылымдардың және қоғамның белсенді жұмыс істеуін талап етеді. Осы мақсатта түрлі спорттық федерациялар мен қоғамдық ұйымдар жұмыс істеп жатыр, олардың қолдауымен бейімдік спорттың кеңінен таралуына ықпал етілуде [9].

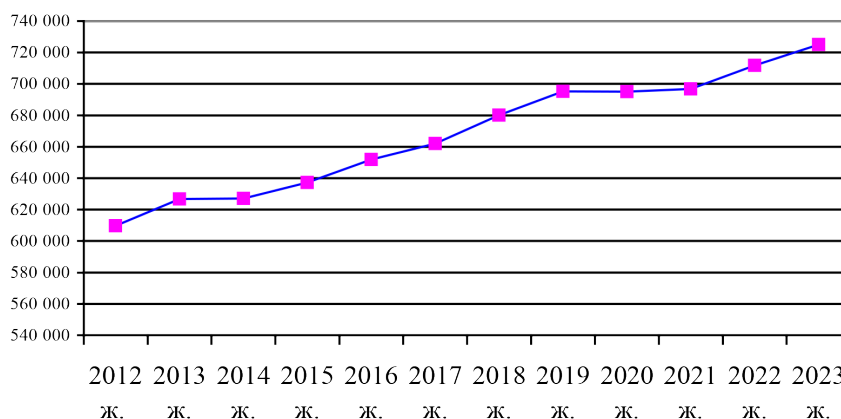
Дамыған параспорттың диагноз ерекшеліктері – параолимпиядалық спорттың негізгі аспектілеріне байланысты бірнеше негізгі бағыттарға бөлінеді. Бұл спорт түрлері денсаулық жағдайына байланысты әртүрлі санаттарға бөлінеді. Параспорттың дамуы осы санаттар ерекшеліктеріне және спортшылардың қажеттіліктеріне байланысты ұйымдастырылған [10].

Бейімдік спорттың денсаулық сатысының ерекшеліктері - дене мүмкіндіктердің шектеулері:

пара спортшылардың дене мүмкіндіктері әртүрлі болуы мүмкін, мысалы, ампутация, паралич, бұлшықет дистрофиясы, немесе басқа да қозғалыс бұзылыстары. Әрбір спортшының диагнозына сәйкес арнайы бейімделген спорт түрлері бар мысалы: зияткерлік мүмкіндіктері шектеулі кейбір параспорт түрлері зияткерлік мүмкіндіктері шектеулі адамдарға арналған, интеллектуалды дамуында ерекшеліктері бар адамдар үшін арнайы спорттық іс-шаралар ұйымдастырылады.

Талқылау. Жалпы параспорттың дамуы денсаулық жағдайына қарай түрлі санаттарды ескере отырып жүзеге асырылады, және бұл спорт түрлері спортшылардың жеке қажеттіліктеріне сәйкес бейімделген, мысалы: спорттық санаттар: арбадағы спортшыларға арналған, мысалы: арбадағы баскетбол, арбадағы регби және арбадағы жарыстар; әртүрлі дене шектеулері бар спортшылар үшін параолимпиядалық жеңіл атлетика жарыстары, мысалы, жүгіру, секіру, және лақтыру: бейімдік жүзу әртүрлі диагноздары бар спортшылар үшін жүзу жарыстары, арнайы спорттық құралдар мен техникаларды қолдана отырып арбадағы шаңғы. Спортшылар мен жаттықтырушылар үшін арнайы оқыту бағдарламалары ұйымдастырылады, бұл олардың спорттық дайындығын жақсартуға ықпал етеді.

Еліміздегі соңғы жылдардағы әртүрлі мүмкіндігі шектеулі жандардың статистикалық көрсеткіштеріне тоқтала кетер болсақ, 2011-2023 жылдар аралығындағы өте үлкен динамикалық көрсеткішті байқауға болады (сурет 1). Бұл дегеніміз елімізде жылдан жылға түрлі себептермен балалардың мүмкіндіктері шектеулі болып тууы әлдеғайда жоғарылауда.

Сурет 1 – 2011-2023 жылдар аралығындағы мүмкіндігі шектеулі адамдар санының сызбалық көрсеткіштері [5, б. 6]

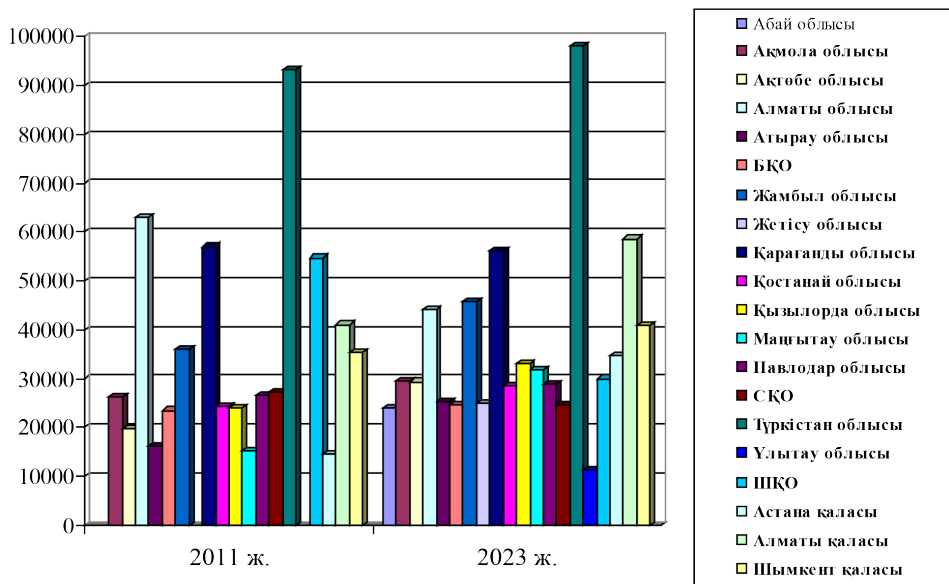
1-ші суретте 2011 жылы мүмкіндігі шектеулі жандардың жалпы саны 563 086 болса, 12 жылдың

ішінде 161 896 мүмкіндігі шектеулі адамдар саны қосылып 2023 жылы жалпы көрсеткіш саны 724 982 ге

жетті. Ал, Қазақстан Республикасының аймақтарындағы мүмкіндігі шектеулі адамдардың тұрғылықты орнына немесе тіркелген орнына байланысты түрлі себептермен

туылып жатқан мүмкіндігі шектеулі адамдардың жалпы сандық динамика көрсеткіштерін төмендегі суреттен көруге болады (сурет 2).

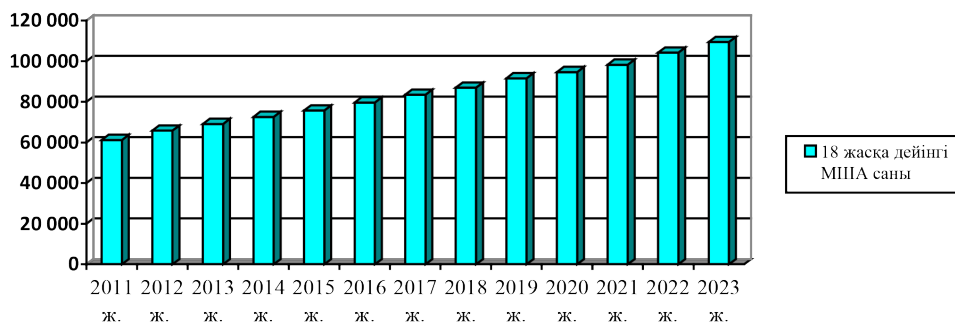
Сурет 2 – 2011-2023 жылдар аралығындағы Қазақстан Республикасының аймақтарындағы мүмкіндігі шектеулі адамдар саны өсуінің динамикалық көрсеткіштері [5, б. 7]

2-ші суретте еліміздегі барлық аймақтарда тіркелген мүмкіндігі шектеулі адамдардың кездесу жиілігін көруге болады. Біріншілік болып Түркістан облысында 2011 жылы - 93 110 болс, 2023 жылы - 98 171 өсіп, 2011 жылғы көрсеткішке - 5 061 адам қосылды.

Ал, 2023 жылы Ұлытау облысы - 11 452, Абай облысы - 24 142 деген көрсеткішпен ҚР аймақтарының ішінде ең төмен деген көрсеткішті беріп отыр. Жалпы алғанда 153 225-ке 2011 жылдағы көрсеткішке қосылып, өте үлкен деген көрсеткіш беріп

отырғанын көруге болады. Ол дегеніміз Қазақстан Республикасының аймақтарындағы мүмкіндіктері шектеулі адамдардың көп тіркелгені Түркістан облысында тіркеуде тұр.

Мектеп жасындағы мүмкіндігі шектеулі адамдардың мектеп жасындағы немесе мектепке дейінгі арнайы орталықтарда тәрбиеленушілер саны, яғни 18 жасқа толмаған мүмкіндігі шектеулі балалар санының динамикалық көрсеткіші төмендегі суретте келтірілген (сурет 3).

Сурет 3 – 2011-2023 жылдар аралығындағы ҚР 18 жасқа толмаған мүмкіндігі шектеулі адамдар саны өсуінің динамикалық көрсеткіштері [5, б. 8]

3-ші сурете 2011 жылы 18 жасқа толмаған 61 196 мүмкіндігі шектеулі адамдар тіркелген болса, 2023 жылы 109 496 өскенін көруге болады. Жыл сайын 4000-5000 мүмкіндігі шектеулі балалардың туылуы кездеседі. Нақтырақ демикратияны қарастыратын болсақ, жыл сайын мүмкіндігі шектеулі балалардың тууы да жиіленуде.

ҚР стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің санағы бойынша 2024 жылы еліміздегі халықтың жалпы саны 20 миллионға жеткен болса, оның 725 мың адам мүмкіндігі шектеулі жандардан тұрады.

«Бейімдік дене шынықтыру және спорт» білім беру бағдарламасында тек бейімдік дене шынықтыру ғана емес, сонымен қатар бейімдік спорт түрлерін меңгерген болашақ мамандарды даярлауда бірнеше жоғары оқу орындарында білім беру бағдарламасын әзірлеп, сол бағдарлама негізінде білім алушыларды дайындауда.

Мүмкіндігі шектеулі балалармен жұмыс жасау барысында елімізде «БДШ және спорт» мамандардың жетіспеушілігі жиі кездесіп жатады, осы мәселелерді ескере отырып, «БДШ және спорт» білім беру бағдарламасы құрастырылып, болашақ мамандар даярлауды бірінші болып қолға алған жоғары оқу орындарының бірі Қазақ спорт және туризм академиясы 2021-2022 оқу жылы білім беру бағдарламасы ашылып, 50-ден астам білім алушылар қабылданып, білім алуда және 2024-2025 оқу жылында бакалаврды тәмамдайды. Ал 2022-2023 оқу жылында «М. Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университетіне» осы білім беру бағдарламасы ашылып, білім алушылар тарапынан сұраныс болмауына байланысты бірде бір студент қабылданбаған.

Дене шынықтыру мұғалімдерін даярлайтын жоғары оқу орындарда «Бейімдік дене шынықтыру және спорт», емдік, бейімдік дене шынықтыру, инклюзивті білім беру секілді пәндердің оқытуы босқа емес. Ең негізі себебін атап кететін болсақ, еліміздегі мүмкіндігі шектеулі адамдар санының күрт өсуінде болып отыр және бұл мамандардың оналту орталықтарында, емхана, ауруханаларда, мектеп, колледж, ЖОО-дағы мүмкіндігі шектеулі жандармен жұмыс жасау барысында көптеген кедергілердің алдын-алуда осы «БДШ және спорт» мамандарының қосатын үлесі үлкен деуге болады.

Білім беру бағдарламасы құрастырыларда студент, магистрант, докторант, оқытушы, бейімдік дене шынықтыру, дене шынықтыру мамандары, бейімдік спорт түрлерінің өкілдері, менеджмент саласы мамандары, жұмыс берушілер мен қатар бірнеше сала мамандарының (терапевт, педиатр, невропатолог, травматолог, логопед-дефектолог, БДШ

саласы бойынша педагогтар және т.б.) қатысуымен құрастырылады. Бейімдік дене шынықтыру мамандары мүмкіндігі шектеулі адамдармен тиімді жұмыс істеу үшін бірқатар маңызды қасиеттер мен дағдыларға ие болуы қажет болғандықтан бағдарлама құрастыруға аса ерекше көңіл бөлінуі қажет.

Маманның негізгі сипаттамалары мүгедектердің дене даму ерекшеліктері мен қажеттіліктерін терең түсіну, бұл мүгедектіктің әртүрлі түрлерін, олардың қозғалыс белсенділігіне әсерін, психологиялық ерекшеліктерін және мүгедектігі бар адамдар кездесетін мәселелерді білуді қамтиды.

Бейімдік дене шынықтыру әдістерін білуде жеке жаттығу бағдарламаларын әзірлеу, адамның шектеулері мен мүмкіндіктерін ескере отырып жаттығуларды таңдау, арнайы жабдықтар мен технологияларды қолдану мүмкіндігі.

Жоғары қарым-қатынас пен эмпатияның болуы мүмкіндігі шектеулі адамдармен жұмыс жасауда сенімді қарым-қатынас орнату, оларды сабаққа ынталандыру, олардың пікірлері мен тілектерін ескеру, сұрақтарға жауап беру және оқу процесін түсіндіру мүмкіндігі.

Сонымен қатар, мүмкіндігі шектеулі адамдармен жұмыс істеудің этикалық нормаларын нақты сақтау, жаттығулардың қауіпсіздігі мен тиімділігі үшін жауапкершілікті алуда кәсібилік этиканы сақтау маңызды.

Бейімдік дене шынықтыру саласындағы жаңа әдістер мен технологияларды ұстану, конференциялар мен біліктілікті арттыру курстарына қатысуда тұрақты кәсіби дамуды қалыптастыру маңызды.

«Бейімдік дене шынықтыру және спорт» білім беру бағдарламасының негізінде бәсекеге қабілетті, білімді де білікті әрі түрлі санаттағы мүмкіндігі шектеулі адамдармен жұмыс жасай алатын жас мамандарды даярлауда жауапкершілігі мол әрі маңызды шаралардың бірі болып саналады.

Қорытынды. Сонымен, мүмкіндігі шектеулі жандардың өмір сүру сапасын жақсартуда дайындалған мамандар мүгедектігі бар адамдарға ағзасының және психоэмоционалды қасиеттерін дамытуға, әлеуметтік белсенділік пен тәуелсіздік деңгейін арттыруға көмектеседі. Бұл олардың өмір сүру сапасын жақсартуға және әлеуметтік оқшаулануды азайтуға көмектеседі.

Кәсіби кадрларды даярлау барысында бағдарлама бейімдік спорт және дене шынықтыру саласында жұмыс істеу үшін дағдылары мен білімі бар мамандарды қалыптастырады, бұл Қазақстанда бейімдік спорт секторының дамуына ықпал етеді. Мүмкіндігі шектеулі жандарды қолдау бағдарламаларын жүзеге асыруда білікті кадрлар

шешуші рөл атқарады. Осы бағыт бойынша бейімдік дене шынықтыру және спорт саласында ғылыми зерттеулер жүргізуде қолайлы және бұл ерекше қажеттіліктері бар адамдар үшін жаттығулар мен оңалтуды жақсартатын жаңа әдістерді, тәсілдерді және технологияларды дамытуға ықпал етеді.

Ал, еліміздегі «Бейімдік дене шынықтыру және спорт» мамандарының жетіспеушілігі біз қарастырған демократиялық санақ нәтижесінде және көптеген оңалту орталықтарында, медициналық мекемелерінде және жұмыспен қамту орталықтарының

хабарландыруларында көрінісін табуда. Ғылыми дереккөздерді жинақтай және талдай келе мүмкіндігі шектеулі балалардың ағзасы мен психологиялық жағдайына қарамастан өз мақсаттарына жетуге нақты көмек көрсете алады. Нақтырақ айтқанда білімді, білікті әрі бәсекеге қабілетті маман даярлау қажеттілігі маңызды. Жалпы еліміздегі статистикалық көрсеткіштерінде жыл сайын 4-5 мың адам түрлі аурулармен туылып, мүгедектігі расталады және оның басым көпшілігі Түркістан облысында екені анықталды.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Евсева С.П. Адаптивная физическая культура в практике работы с инвалидами и другими маломобильными группами населения: учебное пособие. – М.: Советский спорт, 2014. – 304 с.
- 2 Евсева С.П. Теория и организация АФК: учебник. – М.: Советский спорт, 2005. – 296 с.
- 3 Евсева С.П. Теория и организация адаптивной физической культуры: учебное пособие. – М.: Советский спорт, 2010. – 291 с.
- 4 Дене шынықтыру және спорт туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2014 жылғы 3 шілдедегі № 228-V ҚРЗ. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1400000228> (дата обращения: 22.11.2024).
- 5 Ұлттық статистика бюросы. <https://stat.gov.kz/industries/social-statistics/stat-medicine/dynamic-tables/> (дата обращения: 22.11.2024).
- 6 Лесбекова Р.Б., Құлбаев А.Т., Ботағариев Т.А., Есжан Б.Ф. Дене шынықтыру және спорт саласындағы ғылыми-зерттеу жұмыстарының құрылымдық негіздері: оқу құралы. – Алматы: КазАСТ, 2022. – 132 б.
- 7 Железняк Ю.Д., Петров П.К. Основы научно-методической деятельности в физической культуре и спорте // Международный журнал экспериментального образования. – 2017. – №5. – С. 89-90.
- 8 Марчибаева У.Б., Токтарбаев Д.Г., Стоцкая Е.С., Сыздықов С.Ж., Сидорова Р.И., Моисеева Н.А., Тұңғышмұратова Л.С. Бейімдік дене шынықтыру және спорт: оқу құралы. – Астана, 2019. – 408 б.
- 9 Бушенева И.С. Еремін И.В., Савченко В.В. Физическая культура и спорт как средство повышения уровня и качества жизни // Фундаментальные исследования. – 2016. – №8. – С. 107-111.
- 10 Бегидова Т.П. Основы адаптивной физической культуры: учебное пособие для вузов. Изд. 3-е, перераб. и доп. – М.: Издательство Юрайт, 2024. – 181 с.
- 11 Кихтенко Л.Ф., Небытова Л.А., Небытова Л.А., Скорик Е.А. Организация занятий по адаптивной физической культуре в условиях общеобразовательной организации: учебно-метод. пособие. – Ставрополь: СКИРО ПК и ПРО, 2020. – 76 с.

References

- 1 Evseeva S.P. Adaptivnaja fizicheskaja kul'tura v praktike raboty s invalidami i drugimi malomobil'nymi gruppami naselenija: uchebnoe posobie. – M.: Sovetskij sport, 2014. – 304 s.
- 2 Evseeva S.P. Teorija i organizacija AFK: uchebnik. – M.: Sovetskij sport, 2005. – 296 s.
- 3 Evseeva S.P. Teorija i organizacija adaptivnoj fizicheskoj kul'tury: uchebnoe posobie. – M.: Sovetskij sport, 2010. – 291 s.
- 4 Dene shynqyrturu zhәne sport turaly Kazakstan Respublikasynuñ Zañy 2014 zhylyғy 3 shildedegi № 228-V QRZ. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1400000228> (data obrashhenija: 22.11.2024).
- 5 Ul'tyq statistika bjurosy. <https://stat.gov.kz/industries/social-statistics/stat-medicine/dynamic-tables/> (data obrashhenija: 22.11.2024).
- 6 Lesbekova R.B., Qulbaev A.T., Botagarijev T.A., Eszhan B.G. Dene shynqyrturu zhәne sport salasyndaғы ғылыми-zertteu zhumystarynyñ kurylymдыk negizderi: oqu kuraly. – Almaty: KazAST, 2022. – 132 b.
- 7 Zheleznyak Ju.D., Petrov P.K. Osnovy nauchno-metodicheskoy dejatel'nosti v fizicheskoy kul'ture i sporte // Mezhdunarodnyj zhurnal jeksperimental'nogo obrazovanija. – 2017. – №5. – S. 89-90.
- 8 Marchibaeva U.B., Toktarbaev D.G., Stockaja E.S., Syzdykov S.Zh., Sidorova R.I., Moiseeva N.A., Tunğıshmұratova L.S. Bejimdik dene shynqyrturu zhәne sport: oqu kuraly. – Astana, 2019. – 408 b.
- 9 Busheneva I.S. Eremın I.V., Savchenko V.V. Fizicheskaja kul'tura i sport kak sredstvo povyshenija urovnja i kachestva zhizni // Fundamental'nye issledovanija. – 2016. – №8. – S. 107-111.
- 10 Begidova T.P. Osnovy adaptivnoj fizicheskoj kul'tury: uchebnoe posobie dlja vuzov. Izd. 3-e, pererab. i dop. – M.: Izdatel'stvo Jurajt, 2024. – 181 s.
- 11 Kihthenko L.F., Nebytova L.A., Nebytova L.A., Skorik E.A. Organizacija zanjatij po adaptivnoj fizicheskoj kul'ture v uslovijah obshheobrazovatel'noj organizacii: uchebno-metod. posobie. – Stavropol': SKIRO PK i PRO, 2020. – 76 s.

<p>Хат-хабарларға арналған автор (бірінші автор) Ерданова Гулзинеб Серикбайқызы – магистр, Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан, e-mail: gulzi.erdanova@gmail.com ORCID ID: https://orcid.org/0009-0005-4181-4400</p>	<p>Автор для корреспонденции (первый автор) Ерданова Гулзинеб Серикбайқызы – магистр, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, г. Алматы, Казахстан, e-mail: gulzi.erdanova@gmail.com ORCID ID: https://orcid.org/0009-0005-4181-4400</p>	<p>The Author for Correspondence (The First Author) Yerdanova Gulzineb – Master’s degree, Kazakh National Pedagogical University named after Abai, Almaty, Kazakhstan, e-mail: gulzi.erdanova@gmail.com ORCID ID: https://orcid.org/0009-0005-4181-4400</p>
--	--	---